

בעלי חיים נדחים

מקורות - (א) יומא סב. - המשנה, יומא סד. "אם של שם... הואיל ונדחו נדח", [יומא סד: "אמר רבא דיקא... אליבא דרבנן"].

(ב) כריתות כז. "בעי ר' אלעזר... בדמים", רש"י ד"ה בעלי חיים, כריתות כז-כח. "אמר ר' אלעזר... אינה מעכבת".

(ג) פסחים צז-צח. "המפריש נקבה... בדמים".

(ד) זבחים יב-יג: "אלא א"ר יוחנן... נמי אידחיל".

(ה) זבחים נט. "אמר רב מזבח שנפגם... נדחין".

(ו) יומא סד. תוס' ד"ה התם, תוספות ישנים ד"ה מי דמי וד"ה דיליף (מובאים בסד:), תוס' הרא"ש ד"ה מי דמי, זבחים יב. תוס' ד"ה ש"מ, זבחים נט. תוס' ד"ה עד (עד "שכשרין בשילה"), [זבחים לד: "קיבל הכשר... לא בעי הוי דחוי", תוס' ד"ה כל, שטמ"ק כריתות כח. אות [ג'] (בהשמטות)], קידושין ז: רש"י ד"ה בעלי, זבחים יב: מאמצע תוס' ד"ה ושמע מינה יש דיחוי בדמים "וצ"ע בההיא... ואת בנו".

(ז) רמב"ם הלכות מעשה הקרבנות טו/ד, הלכות פסולי המוקדשין ו/א, הלכות עבודת יום הכיפורים ה/ד-טו, הלכות קרבן פסח ד/ד, [לחם משנה שם].

א. סקירת סוגיות

הנושא של דיחוי בבעלי חיים הוא נושא ממוקד מאד בהגדרתו, אבל כדי לדון בו יש לדון בהרחבה בעניין דיחוי באופן כללי. ההרחבה של הדיון בדיחוי מהמוקד של בעלי חיים, נבנית באופן כפול:

אופן אחד - דיחוי בקדשים.

אופן שני - דיחוי במצוות.

כנקודת מוצא נסקור את הסוגיות העוסקות בדיחוי בבעלי חיים, נושא המתעורר במספר מקומות בש"ס. נפתח בגמ' בכריתות:

"בעי ר' אלעזר - בעלי חיים נדחין או לא?... אין, דאמר ר' יוחנן - בהמה של שני שותפין הקדיש חציה וחזר ולקח חציה והקדישה - קדושה ואינה קריבה, ועושה תמורה, ותמורתה כיוצא בה. ש"מ תלת - ש"מ בעלי חיים נדחין, וש"מ קדושת דמים מדחה, וש"מ יש דיחוי בדמים"

(כריתות כו.)

בקידושין ז: מופיע מאמר זה של ר' יוחנן, אך שם מתחלפת המסקנה של קדושת דמים מדחה במסקנה שדחוי מעיקרא הוא דחוי. בסוגייה ביומא מופיעה בנושא זה מחלוקת בין האמוראים.

במשנה ביומא סב. נידון מקרה שבו אחד משני שעירי יום הכיפורים מת. המשנה אומרת שיביאו זוג שעירים נוסף ויגרילו אותם לה' ולעזאזל, אחר כך יקריבו שני שעירים והשעיר השלישי המיותר ירעה עד שיסתאב. מהמשנה לא ברור מיהו השעיר השלישי המיותר. האם מדובר בשעיר שנותר מן הזוג המקורי, או שמא מדובר בשעיר העודף של הזוג השני? בנקודה זו נחלקו רב ור' יוחנן:

"אמר רב - שני שבוג ראשון יקרב, שני שבוג שני ירעה. רבי יוחנן אמר - שני שבוג ראשון ירעה, שני שבוג שני יקרב. במאי קא מיפלגי? רב סבר - בעלי חיים אינן נידחין, ורבי יוחנן סבר - בעלי חיים נידחין..."

(יומא סד.)

לפי רב נותנים, באופן טבעי, קדימות לשעיר הראשון ומקריבים אותו. זאת כמובן על רקע ההנחה שהוא לא נדחה. לדעת ר' יוחנן לא ניתן להקריב את השעיר ששייך לזוג הראשון, היות שהוא נדחה. לפיכך, מקריבים את שני שעירי הזוג השני, והשעיר ששייך לזוג הראשון רועה עד שהוא מסתאב.

בגמ' ביומא מדובר כעיקרון במחלוקת אמוראים¹. אולם, בסוגייה בפסחים מוצאים סביב העניין של דיחוי בבעלי חיים מחלוקת תנאים. כך נאמר במשנה:

"המפריש נקבה לפסחו או זכר בן שתי שנים - ירעה עד שיסתאב, וימכר, ויפלו דמיו לנדבה לשלמים..."

(פסחים צו.)

1 אמנם, בהמשך הסוגייה בדף סד: מעיר רב שהוא אמר את דבריו רק אליבא דרבנן. לשיטת רב מועמדת מחלוקת התנאים במשנה בדף סב. בדיוק בנקודה של דיחוי בבעלי חיים. חכמים סוברים שבעלי חיים אינם נדחים, ואילו ר' יהודה חולק וסובר שהם נדחים.

המשנה קובעת שנקבה או זכר זקן שהופרש לפסח, אינו קרב לגופו אלא לדמיו. זאת אף על פי שדמיו קרבים לשלמים, וקרבת שלמים בא אף מן הנקבה ואף מזכר בן שתי שנים. מכאן מסיקה הגמ' שבעלי חיים נדחים. בגמ' מובא דין זה בלא מחלוקת, אבל רש"י על אתר מעיר :

"... ודלא כר"ש דאמר יבעלי חיים אין נדחין בפ' שני שיערי... "

(פסחים צח. רש"י ד"ה שמע מינה)

מחלוקת תנאים זו מופיעה במקרה נוסף של דיחוי בבעלי חיים, בסוגייה בכריתות. הגמ' דנה באדם עשיר שמתחייב קרבן עולה ויורד, והוא מחליט להביא קרבן של עני. בזמן ההפרשה קרבן זה דחוי, והברייתא קובעת שאין יכולת להקריבו גם אם אחר כך הֶעֱנִי אותו עשיר, היות שבעלי חיים נדחים. על כך מקשה הגמ' :

"מתיב רב עוקבא בר חמא - המפריש נקבה לפסחו קודם הפסח תרעה עד שתסתאב ותמכר... ילדה זכר - ירעה עד שיסתאב וימכר ויביא בדמיו פסח, ר"ש אומר הוא עצמו יקרב פסח ש"מ בעלי חיים אינם נדחים! אמרי דבי רבי אושעיא - כי אמרינן לרבנן, דר"ש ס"ל בעלי חיים אינן נדחין... "

(כריתות כח.)

ברייתא מובאת מחלוקת תנאים סביב המפריש נקבה לפסחו, והגמ' מבארת שציר המחלוקת הוא בסוגיית דיחוי בבעלי חיים. בהמשך מציינת הגמ' שהמחלוקת נוגעת גם לשני שיעירי יום הכיפורים.

סקירת הסוגיות מעלה לפנינו דיון כללי בדיחוי בבעלי חיים, ללא אבחנה בין סוגי הדיחוי השונים ורמתם. כמו כן, מלבד הסוגייה ביומא המחפשת מקור לדין אין בגמ' דיון בשורש המחלוקת ונימוקה.

ב. דיחוי בבעלי חיים

הדעה הפשוטה יותר במחלוקת היא הדעה שבעלי חיים נדחים. זאת משום שבאופן כללי מוכר לנו דין של דיחוי, ומי שסבור שבעלי חיים נדחים אינו מחלק בין בעלי חיים לבין פרטים הלכתיים אחרים שקיים בהם דיחוי. הדעה המחודשת יותר היא זו שמאמצת את דין הדיחוי הכללי, ואף על פי כן קובעת שבעלי חיים אינם נדחים. את הנימוק לדעה זו ניתן למצוא על רקע המקור לדין דיחוי בבעלי חיים. דיון במקור מופיע ביומא :

"מאי טעמא דרב? דיליף ממחוסר זמן - מחוסר זמן לאו אעיג דהשתא לא חוי, כי הדר מיחוי שפיר דמי? הכא נמי לא שנא!..."

(יומא סד).

זהו המקור הראשון שמציעה הגמ', אולם ראייה זו נדחית היות שמחוסר זמן לא איתחזי כלל בניגוד למצבים רגילים של דיחוי שבהם בעל החיים נראה ונדחה. הבדל זה עשוי להתפרש בשתי דרכים :

דרך אחת - זהו ההבדל בין דחוי מעיקרא לנראה ונדחה, כפי שהוא מופיע בסוגיות שונות. הגמ' מעירה שמחוסר זמן אינו יכול להוות מקור לכך שבעלי חיים אינם נדחים. יתכן שבדרך כלל, במצב של נראה ונדחה, בעלי חיים נדחים. רק במצב של דחוי מעיקרא כמו במחוסר זמן, אין בעלי חיים נדחים.

דרך שניה - מחוסר זמן, בניגוד למקרים רגילים של דיחוי בבעלי חיים, איננו דוגמה למצב של דיחוי כלל וכלל. יתכן שאפילו דיחוי מעיקרא יהיה דיחוי, ואף על פי כן נאמר שמחוסר זמן איננו דחוי. המינוח 'לא איתחזי כלל' מעיד על כך שאין פה בכלל פסול. הקרבן פשוט לא הגיע למועד כשרותו, אבל אין בו שום פגם חיובי. ממילא לא ניתן לדבר עליו במושגים של דחוי ושאינו דחוי, ולא ניתן להפוך אותו למקור לדעת רב.

ההבדל החשוב בין שתי הדרכים הללו נוגע למעמד של דחוי מעיקרא. אם מאמצים את הדרך השניה דוחים את המקור של מחוסר זמן מכל וכל. לפיכך, חוזרים לנקודת המוצא שבה אין לנו שום מידע על דיחוי בבעלי חיים. בפרט, אין לנו מידע על דחוי מעיקרא ועל הבדל אפשרי בינו לבין נראה ונדחה.

אבל אם מקבלים את הדרך הראשונה, מופיע בגמ' בצורה מפורשת ההבדל בין דחוי מעיקרא לבין נראה ונדחה ביחס לבעלי חיים. הגמ' מוכנה לקבל עמדת ביניים על פיה בעלי חיים נדחים, רק אם היה תהליך של נראה ונדחה. יש חשיבות ליישום של חילוק זה ביחס לבעלי חיים, משום שאת ההבדל בין נראה ונדחה לבין דיחוי מעיקרא ניתן להעלות בשני ניסוחים :

ניסוח אחד - מדובר בעיקרון כללי שאינו קשור דווקא לבעלי חיים. בכל סוגי הדיחוי בקדשים, ואף במצוות, מבדילים בין דחוי מעיקרא לבין נראה ונדחה.

ניסוח שני - מדובר בעיקרון מקומי הנוגע לבעלי חיים. כלומר, אף אם נכיר בכך שדיחוי מעיקרא הוא דיחוי, עדיין ניתן לומר שבבעלי חיים רק נראה ונדחה מוגדר כדיחוי מבחינה הלכתית.

לניסוחים אלו ולסברות העומדות מאחוריהם נחזור בהמשך, ובשלב זה רק נצביע על שתי הדרכים להבין את דחיית המקור של מחוסר זמן. שתי הדרכים מניבות שתי

הבנות אפשריות בחלוקה בין דחוי מעיקרא לבין נראה ונדחה, וההבדל בין ההבנות יוכל לבוא לידי ביטוי בקיומו של מעמד ביניים עצמאי ביחס לבעלי חיים.

מובן שדיון זה רלבנטי לשיטת רב בלבד. לפי ר' יוחנן בעלי חיים נדחים, ועליו לדחות לגמרי את הלימוד ממחוסר זמן. לפיכך, הוא יאלץ לנקוט כדרך השניה ולומר שמחוסר זמן אינו קשור כלל לענייני דיחוי בבעלי חיים. מחוסר זמן לא איתחזי כלל, לא היה בו שום שלב של פסול, ואין ללמוד ממנו על מצבים של פסול ודחייה.

דוגמה זו של דבר שאינו ראוי להקרבה ואף על פי כן הוא לא מוגדר כדחוי, מהווה חלק מקטגוריה רחבה יותר של מקרים. התוס' מציינים בכמה מקומות דוגמאות לקטגוריה זו. מחוסר זמן הוא דוגמה נאותה, והתוס' מרבים לעסוק בבהמה שהופרשה ביום מסויים, ולא הוקרבה בו עד ששקעה החמה.

לו היינו הולכים בצורה קיצונית בהגדרות של דיחוי, בהמה כזו היתה מוגדרת כנראה ונדחה. שהרי ביום עצמו היא היתה ראויה, ובלילה היא נדחתה שכן אין מקריבים בלילה. מסברה פשוטה, היינו אמורים לשבץ בהמה כזו בקצה הקשת של הדחויים מהקרבה. אמנם, להלכה ברור שאין זה כך אפילו לדעת ר' יוחנן הסובר שבעלי חיים נדחים. לילה, מסיבות שונות, אינו נחשב דחייה כלל.

דיון דומה קיים בראשונים לגבי אותו ואת בנו. אם מפרישים ביום אחד פרה ואימה לקרבן, לא ניתן להקריב את שתיהן באותו יום. אף על פי כן אפשר להקריב אחת מהן היום וחבירתה למחר. גם כאן לא רואים את יום ההפרשה כיום של דיחוי ביחס לאחת מהן, אף לא ברמה הנמוכה של דיחוי מעיקרא.

ההשוואה למחוסר זמן מהווה את השלב הראשון בחיפוש המקור לשיטת רב. הגמ' ממשיכה ומנסה ללמוד את דינו של רב מבעל מום עובר :

"... אלא היינו טעמא דרב - דיליף מבעל מום עובר, בעל מום עובר לאו אע"ג דלא חוי השתא כי הדר מיחוי שפיר דמי? הכא נמי לא שנא! והתם מנא לין? דכתיב 'כי משחתם בהם מום בס' - מום בס הוא דלא ירצו, הא עבר מומן ירצו. ור' יוחנן - מיעט רחמנא 'בהם', הם הוא דכי עבר מומן ירצו, הא כל דחויין - הואיל ונדחו נדחוי"

(יומא סד.)

מקור זה עדיף על המקור של מחוסר זמן בשתיים. ראשית, מדובר במקרה של נראה ונדחה ולא בדחוי מעיקרא בלבד. שנית, מדובר בדיחוי של ממש, ולא ניתן לומר שלא אירע פה פסול וכל מה שיש כאן הוא רק 'חוסר הכשר'.

לפיכך, רואה רב בבעל מום עובר מקור לשיטתו, ואף ר' יוחנן מסכים להגדרת בעל מום עובר כנראה ונדחה. ר' יוחנן טוען שמדובר בגזירת הכתוב חריגה, השייכת במום עובר בלבד ואין ללמוד ממנה למקומות אחרים.

אמנם, גם את הקביעה של ר' יוחנן שמדובר בגזירת הכתוב, ניתן להבין בצורות שונות. ביארנו ביחס למחוסר זמן, על רקע קטגוריה שמוגדרת היטב בתוס' על אתר, שניתן לדחותו מעצם הדיון בדיחוי. ניתן לבחון את הגדרתו של בעל מום עובר באותו מבחן. אפשר לומר שר' יוחנן מסכים לחלוטין להגדרות של רב, אבל הוא רואה בבעל מום עובר חריג, על רקע קביעת הפסוקים.

לחילופין, אפשר להבין שגזירת הכתוב אינה מדגימה חריג, אלא מלמדת משהו כללי על אופיו של בעל מום עובר. מום עובר אינו מוגדר כמום ממשי. יש אמנם עיכוב בהקרבה, אבל אנחנו לא מגדירים אותו כדיחוי, כפי שלילה מעכב הקרבה ואף על פי כן הוא לא מוגדר כדיחוי.

יש להעיר שמבחינת מהלך הגמ' נראה יותר שר' יוחנן מסכים להגדרות של רב, והוא דוחה את בעל מום עובר רק כגזירת הכתוב חריגה. בסופו של דבר, בניגוד ללילה, קיים בבעל מום עובר גורם חיובי שמפקיע את יכולת ההקרבה. יתירה מזאת, לא מדובר בגורם חיצוני לבהמה (כמו בעלי קרבן שהמיר את דתו) אלא בפגם שנוצר בגוף הבהמה עצמה.

עם זאת, יש ראשונים שניתן להסיק מדבריהם בניגוד להבנה זו. כך משתמע מהתוס' ישנים ביומא שמשווים בעל מום עובר למחוסר זמן ולאותו ואת בנו :

"... ואומר רבי - דהואיל דאית ליה לרבי יוחנן כל הדחויין שבתורה הואיל ונדחו ידחוי והוי אפילו דחוי מעיקרא בכללם, ומ"מ מחוסר זמן לא היו בכללם, וכן בעל מום אע"פ שנראה ונדחה יכול לחזור ולראות, אותו ואת בנו נמי לא ממעטינן דהוי בכלל מחוסר זמן והוי כמו בעל מום עובר..."

(יומא סד: תוס' ישנים ד"ה דיליף)

התוס' ישנים עורך השוואה בין מקרים שונים השייכים לקטגוריה של אלו שאינם מוגדרים כדחויים. יתירה מזו, הוא אפילו מנצל את המקרה של בעל מום עובר כדוגמה העשויה ללמד על אותו ואת בנו שלא נמעט אותו לשיטת ר' יוחנן. גם הריטב"א², בניסוח שונה מעט, משווה את המקרה של אותו ואת בנו למקרים של מחוסר זמן ובעל מום עובר על מנת ללמוד שאין בו דין של דיחוי.

ניתן לנסח את קביעתם של התוס' ישנים והריטב"א בצורה חריפה, ולומר שדוגמאות אלו אינן קשורות כלל לדינים של דיחוי. ניתן לומר בצורה מתונה יותר שאף אלו דיחויים, אלא שהתורה קבעה בהם דין הקרבה חרף דיחויים. על ניסוח מתון

זה לוחץ הריטב"א, מכל מקום עניין זה מתחדש אפילו בבעל מום עובר במסגרת שיטתו של ר' יוחנן.

יתכן שההיקש בין מום עובר לבין מחוסר זמן מותנה בהבנת מום עובר. ניתן להעלות שתי הבנות מרכזיות :

הבנה אחת - מום עובר, מבחינה איכותית, הוא מום לכל דבר. ההבדל היחיד בינו לבין מום קבוע הוא בקביעות. כלומר, מום עובר הוא ארעי ומום קבוע אינו מום ארעי. אבל באותו פרק זמן שבו קיים המום העובר, הוא מום גמור.

הבנה שניה - מום עובר שונה ממום קבוע הן ברמתו האיכותית והן בטווח הכמותי שלו. ההבדל אינו רק במשך הזמן, אלא גם בהגדרת המום. העובדה שמדובר במום ארעי בלבד, מורידה את רמתו של המום.

הבדל בולט בין ההבנות הללו יתעורר במקרה של אדם המטיל מום קבוע בבעל מום עובר³. לפי ההבנה הראשונה שהצגנו יתכן שאותו אדם לא יעבור על לאו. לפי ההבנה השנייה, סביר להניח שבמקרה זה יחול איסור דומה לאיסור הטלת מום בבהמה תמימה.

נחזור לגמ' ביומא סד. ולמחלוקת האמוראים ביחס לבעלי חיים נדחים. בגמ' זו, כאמור, מופיע הדיון היחיד בטיב ההלכה של דיחוי בבעלי חיים. אך גם כאן אין לנו נימוק אלא מקור בלבד. כיצד אם כן יש להבין את הדעה האומרת שאין בעלי חיים נדחים? ר' מנחם זמבה מעלה הסבר שאותו נשתדל לפתח לאור המשתנים העולים במהלך הסוגיות.

הרעיון של דיחוי טומן בחובו את השייכות העקרונית לקטגוריה מסויימת. כדי להידחות אתה צריך להיות שייך ברמה העקרונית, ולפיכך אי השייכות המעשית הופכת לדחייה. במילים אחרות, מי שאינו שייך אפילו ברמה העקרונית, לא יחשב בעתיד כדחוי.

למשל, ללולב בערב סוכות אין הגדרה של דיחוי. לולב בערב סוכות, במבט הלכתי, אינו לולב כלל ועיקר. כדי לדבר על לולב במושגים של דיחוי יש להיכנס קודם כל לחג הסוכות עצמו. כניסה לחג הסוכות משלבת את הלולב במערכת הדיון הקשורה למצוות ארבעת המינים, ורק משלב זה ואילך ניתן להגדירו כדחוי.

יתכן שנקודה זו היא גם שורש דעתו של רב בסוגייה ביומא. דיברנו בעבר על ההבדל בין מנחות לזבחים בהגדרת תהליכי ההתפתחות של קדושתם⁴. במנחות

3 עיין, בהקשר של הגדרת מום עובר, בגר"ח בחיבורו בהלכות איסורי מזבח ג/י.

4 עיין בשיעורי הרב אהרן ליכטנשטיין למסכת טהרות, עמוד 103.

קיימות שתי רמות בלבד, האחת של קדושת דמים והשניה של קדושת הגוף. מה שאין כן בזבחים, בהם קיימות שלוש רמות :

רמה ראשונה - קדושת דמים.

רמה שניה - קדושת הגוף.

רמה שלישית - קדושת קרבן.

לרמה הנוספת של קדושת קרבן בזבחים קיימות מספר השלכות. למשל, יתכן שהיכולת להיפסל במגע טבול יום חלה רק מהשלב שבו יש קדושת קרבן. שלב זה מגיע רק בזמן השחיטה ואולי אפילו אחרי השחיטה ולקראת קבלת הדם. כך או כך, קדושת הקרבן מותנית בתחילתו של תהליך ההקרבה, וברור שאין רמה של קדושת קרבן בבהמה מחיים.

ניתן להבין שהמושג בעלי חיים נדחים מתייחס דווקא לקדושת קרבן. כאשר מדברים על אחד משני שעירי יום הכיפורים שמת והשני הופך לדחוי, לא חלה נסיגה בקדושת הגוף שלו. מה שהופקע הוא יכולת ההקרבה, והפקעה זו קשורה לקדושת הקרבן שבו ולא לקדושת הגוף שבו.

כאשר מדובר בבעלי חיים בעודם חיים, עדיין לא קיים המושג של קדושת קרבן. לפיכך, על פי הקו של ר' מנחם זמבה, נוכל לומר שההפקעה של בעלי חיים אינה מוגדרת כדיחוי. דיחוי זוקק שייכות בסיסית ראשונית, ואילו בעלי חיים לא היו שייכים מעולם למושגים של קדושת קרבן. לפיכך, כפי שלולב בערב סוכות אינו דחוי כך גם אם ה'דיחוי' יתרחש בשלב שבו הבהמה עדיין בחיים, היא לא תוגדר כדיחוי⁵.

כדי להבין את מוקד הסברה שהצגנו, נצביע על כיוון חילופי שאפשר לפתח. בעלי חיים מופקעים מקטגוריות הלכתיות רבות. למשל, אין טומאה בבעלי חיים, עבודה זרה לא חלה על בעלי חיים (כלומר, המשתחוה לבהמה אינו אוסר אותה לאכילת הדיוט, אם כי לגבוה היא נאסרת) וכדומה. לכן, גם היינו יכולים לחפש סברה שתוביל להפקעת בעלי חיים מדיני דיחוי⁶.

אבל הסברה של ר' מנחם זמבה חותרת לכיוון שונה. כאמור, לא מדובר בהפקעה כללית של בעלי חיים מדין הלכתי נוסף של דיחוי, אלא הצבתם במשבצת כזו שאינה מאפשרת את ההגדרה של דיחוי. כפי שלא שייך דיחוי בטרם הקדשה, אם למשל היה

5 יש לעיין, על פי הסבר זה, במידת הקשר שבין הדין של דיחוי בבעלי חיים ובין הדין של דיחוי בדמים. שאלות אלו עולות בעיקר סביב הרמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות טו/ד, ועיין בנקודה זו בקהלות יעקב בזבחים סימן ז"א.

6 עיין בהקשר זה בספר שיעורי הרב אהרן ליכטנשטיין למסכת טהרות עמוד 16.

מום עובר לבהמת חולין והיא הוקדשה לאחר שהמום התרפא לחלוטין, כך גם לא שייך דיחוי ברמת ההקדשה של קדושת הגוף ובטרם קדושת קרבן⁷.

לכאורה, יש אבחנה מהותית שיש לה נפק"מ רבות, בין הסברה של ר' מנחם זמבה ובין ההבנה של הפקעת בעלי חיים מדיחוי על רקע גזירת הכתוב כלשהי. על פי הסברה של ר' מנחם זמבה ניתן לטעון שאין מקום להכנסת חילוקים בין סוגי דיחוי שונים. הרעיון הכללי הוא שבעלי חיים נמצאים מחוץ למעגל הדחייה, ועל כן אין זה משנה אם מדובר בדיחוי מעיקרא או בנראה ונדחה. ודאי שאין מקום לשלב משתנים נוספים המוזכרים בסוגיות, כמו בידו, מחוסר מעשה בגופו וכיוצא באלו.

לעומת זאת, אם נבין שיש כאן גזירת הכתוב, נוצר חופש מסויים ביחס לשימוש במשתנים הללו. נוכל לומר שגזירת הכתוב התייחסה למצב מסויים בלבד, אם יוצר אילוץ לכך מתוך הסוגיות. בגמ' עולה אפשרות לחלק בין נדחה מעיקרא לנראה ונדחה (כפי שראינו בסוגייה ביומא סד.) ובזבחים יב: דנה הגמ' בדחייה בידיים לעומת דחייה ממילא ובגורם של 'בידו לחזור'.

אמנם בגמ' עולה הדבר ביחס לדיחוי שאינו בגוף הבהמה אלא במפריש (המיר דתו או נשתטה), אבל התוס' על אתר מיישמים את החילוק של דחייה בידיים לעומת דחייה ממילא גם בבהמה עצמה :

"... ועוד קשה - היכי מייתי מההיא דמת אחד מהם דאית ליה לר"ש דאין נדחין? דלמא שאני התם - דלא דחייה בידיים..."

(זבחים יב.יב: תוס' ד"ה ושמע)

התוס' מתייחסים לגמ' בכריתות כח., בה מסיקים שלפי ר' שמעון אין בעלי חיים נדחים. המסקנה מבוססת בין השאר על הסוגייה של שני שעירי יום הכיפורים במסכת יומא. אבל בסוגייה זו נובע הדיחוי ממיתת אחד השעירים, ואין זה דיחוי בידיים. כיצד אם כן מסיקה הגמ' שלר' שמעון אין דיחוי בבעלי חיים? אולי סבור ר' שמעון שיש דיחוי בבעלי חיים, אבל הוא מצריך דחייה בידיים.

7 עיין, במקביל, בזכר יצחק בסימן מ"ח. אף הוא מעלה כיוון דומה - "... ומבואר אצלי במק"א דטעמו של דבר דבע"ח אינם נדחים הוא לא משום חיותו, רק משום דבע"ח ראויין גם עתה להתקדש מחדש, משא"כ לאחר שחיטה..." . גם לדעתו, אין כאן גזירת הכתוב הקשורה לחיותם של בעלי חיים, והוא מיישם את הדין של בעלי חיים נדחים במנחה קודם קמיצה (אף על פי שלא מדובר בבעלי חיים במנחה כזו!). בטעם הדבר הוא שם את הדגש על נקודה שונה מעט של האפשרות להתקדש מחדש, אם כי יתכן שנקודה זו חופפת את החילוק המוצע בין קדושת הגוף לקדושת קרבן.

כאמור, אפשרות חלוקה כזו סבירה יותר אם שוללים את המהלך של ר' מנחם זמבה ורואים בעניין הדיחוי בבעלי חיים גזירת הכתוב. ראייה כזו מאפשרת להעלות חלוקות שונות בין סוגי דיחוי, וניתן לראות בשלב זה בתוס' ביטוי לעמדה השוללת את הסברה של ר' מנחם זמבה. אפשר כמובן להשיב על קושיית התוס' בסברת ר' מנחם זמבה עצמה, ולומר שאין מקום לחלק ביחס לבעלי חיים בין דחייה בידיים לבין דחייה שממילא, אבל קושיית התוס' מהווה במידה רבה יישום ישיר של חלוקה העולה כבר בגמ' עצמה.

ג. דיחוי בקדשים ובמצוות

יתכן שיש הגיון בדברי התוס' גם על פי הסברה של ר' מנחם זמבה. לשם הבנת הדבר יש לעסוק במימד נוסף הקשור לדיני דיחוי. עד כה עסקנו בסוגיות הדנות בדיחוי במסגרות של קדשים. נוסף לתמונה שתי סוגיות הדנות בדיני דיחוי ביחס למצוות.

סוגייה אחת - עבודה זרה מז. ביחס לאשירה שביטלה.

סוגייה שניה - סוכה לג-לג: ביחס לארבעת המינים.

הגמ' בסוכה דנה בתרחישים שונים של דיחוי ביחס לארבעת המינים. כזכור, העלינו אפשרות לפי הבנה מסוימת בגמ' לחלק בקדשים בין דחוי מעיקרא לנראה ונדחה. אפשרות נסתרת זו עולה בגמ' בסוכה בצורה מפורשת ביחס למצוות. נתבונן במשנה הבאה :

"... נקטם ראשו, נפרצו עליו, או שהיו ענביו מרובות מעליו - פסול, ואם מיעטן כשר, ואין ממעטין ביי"ט"

(סוכה לב:)

הגמ' במהלך הסוגייה מדייקת מן הסיפא של המשנה לגבי מיעוט ענבי ההדס :

"ואין ממעטין ביי"ט - הא עבר ולקטן מאי? כשר... לעולם דאשחור מעיקרא - דחוי מעיקרא דלא הוי דחוי תפשוט מינה, אבל נראה ונדחה חוזר ונראה לא תפשוט... "

(סוכה לג:)

מהלך מקביל יש בגמ' בע"ז מז. ביחס לאשירה שביטלה, וגם שם מחלקת הגמ' בין דחוי מעיקרא לנראה ונדחה. התוס' מציינים שחלוקה זו פשוטה ומקובלת דווקא במצוות :

"לענן מצוות דוקא, כדפירש לעיל..."

(סוכה לג: תוס' ד"ה תפשוט)

מהלך דומה עולה בדברי התוס' בפסחים. המשנה בפסחים צז-צח. מתארת תרחיש של דחוי מעיקרא, כאשר אדם הפריש נקבה לפסחו או זכר בן שתי שנים. בגמ' בדף צח. מדייקים ממשנה זו שבעלי חיים נדחים. התוס' מקשה על דיוק זה, שהרי מדובר במקרה של דחוי מעיקרא, ואילו בסוגייה בסוכה לג: פשטנו שדחוי מעיקרא לא הוי דחוי. לתוס' יש שני תירוצים על קושייה זו, השני קשור לגורם של בידו אבל הראשון מחלק בין קדשים למצוות :

"... ויש לחלק בין דחוי מעיקרו דגבי מצות, לדחוי מעיקרו דהקרבה..."

(פסחים צח. תוס' ד"ה שמע)

במה מעוגן החילוק בין קדשים למצוות? ניתן לתלותו בשתי הבנות מרכזיות הקשורות לדין דיחוי :

הבנה אחת - דיחוי כתהליך. הגורם הפוסל הוא התהליך הפעיל שבו חפץ מסויים נדחה אל מחוץ למעגל הלכתי כלשהו.

הבנה שניה - דיחוי כמציאות. לא תהליך הדחייה הוא הפוסל, אלא עצם המציאות שבה לא היה הכשר לאורך כל הדרך. כדי שחפץ כלשהו יוכשר ליעודו הוא צריך להיות כשר מתחילתו ועד סופו.

לשם הבהרת שתי ההבנות הללו, נבחן דוגמה מתחום אחר, מוקצה בשבת. ניתן להסביר שהקצאה מפקיעה את ההכנה הדרושה לשם שימוש בחפץ מסויים בשבת. זוהי תפיסה של ההקצאה כתהליך. לחילופין אפשר להבין שההקצאה אינה גורם פעיל שפוסל. הרעיון הוא שדרושה הכנה ולא ניתן להכין בתוך השבת. חייבים להכין בערב שבת ועל כן אם הדבר היה מוקצה לא ניתן להשתמש בו. זו הבנה המקבילה להבנה המציאותית בדיחוי, כאשר עצם המציאות של דבר מוקצה הפקיעה אותו משימוש גם בלי תהליך הקצאה.

נפק"מ מיידית בין שתי ההבנות הללו נוגעת לפיצול בין דחוי מעיקרא ובין נראה ונדחה. אם מדברים על דיחוי במושגים של תהליך, יש להסיק שדחוי מעיקרא אינו דחוי. שהרי בדחוי מעיקרא לא היה מעולם תהליך של דחייה. החפץ הנידון התחיל את חייו מחוץ למסגרת ההלכתית, ומעולם לא דחו אותו בפועל. לכן, על פי הבנה זו, יש להסיק שדיחוי חל רק בנראה ונדחה. שם היה חפץ כלשהו במצב הראוי ליעודו, ואנו דחינו אותו מכך.

לעומת זאת, על פי ההבנה של דיחוי כמציאות, ניתן לרבות גם דחוי מעיקרא. ההפקעה של מעמד כשרותי מתחילה ועד סוף אינה מושפעת מהעובדה שדחוי מעיקרא מעולם לא היה ראוי קודם לכן.

בנקודה זו, אם נקבל את דברי התוס' בסוכה ובפסחים, נחלק בין קדשים למצוות. במצוות ודאי שלא תהיה בעיה בעצם המציאות הדחוייה, ונדבר על דיחוי רק במושגים של תהליך דחייה הפוסל את החפץ (וגם דחייה זו מסופקת בשלבים מסויימים בגמ'). בקדשים נאמר שהדיחוי מטריד אותנו כמציאות ולא כתהליך (או לכל הפחות, לא רק כתהליך). כתוצאה מכך נגיע למסקנת התוס'. במצוות נחלק בין דחוי מעיקרא לבין נראה ונדחה כפי שעולה מן הסוגיות, ואילו בקדשים לא נחלק בין המצבים הללו. על בסיס חלוקה זו ניתן לחזור לבעלי חיים, כאשר ברקע נציב את הסברה של ר' מנחם זמבה. כזכור, סברה זו מבוססת על ההבדל שבין קדושת הגוף לקדושת קרבן. אלא שלבעלי חיים ניתן להתייחס בשתי רמות :

רמה אחת - ברמה של קדשים.

רמה שנייה - ברמה של מצוות.

נסה לבאר מדוע החלוקה בין קדושת הגוף לקדושת קרבן נוגעת רק לרמה של קדשים. לב ליבה של הסברה מדגיש את העובדה שחפץ אינו נקרא דחוי אם הוא כלל לא שייך למעגל הלכתי מסויים.

אבל בעלי חיים שהוקדשו בקדושת פה שייכים למעגל ההקרבה במידה מסויימת. נוכל לטעון שקדושת הגוף שנוצרה בהם אינה משייכת אותם למעגל של קרבנות, שהרי לשם כך נחוצה קדושת קרבן. אבל אם מדברים על קדשים בהקשר של מצוות ההקרבה, לא ניתן לומר שבעלי חיים הקדושים בקדושת הגוף מופקעים מכל וכל. במילים אחרות, מעמד יחודי המאפשר דיחוי בקדשים נוצר בבעלי חיים רק משעת שחיטה ואילך, על רקע קדושת הקרבן שננסכה בהם. אבל שייכות למעגל הדיחוי ברמה של מצוות קיימת בהם כבר משעה שהוטבעה בהם קדושת הגוף. אנו יכולים להתייחס למצוות ההקרבה שקיימת כלפיהם כפי שאנו מתייחסים למצוות הדס ולולב.

יש להעיר שפיצול זה אותו אנו מנסים להעלות מעוגן, כנקודת מוצא, בקבלת דברי התוס' המחלק בין קדשים למצוות. אבל ניתן לנתק את התלות בין המודל שיצרנו ביחס לבעלי חיים לבין הדיון הכללי בדיחוי במצוות. לאמור, אפילו אם נפסוק ביחס למצוות כדעה האומרת שאין בהן דיחוי, נוכל להחיל מודל מקביל לזה שדחינו במצוות להלכה ביחס לאותו פן שקיים בבעלי חיים.

כך או כך, אותן הגבלות ואותם הבדלים שבין קדשים למצוות, ניתנים ליישום כלפי שתי הרמות שצויינו ביחס לבעלי חיים. בנוגע לרמה של דיחוי כדיחוי במצוות, נקבל רק את התרחישים של נראה ונדחה. ביחס לפן של דיחוי כדיחוי בקדשים נרבה גם דיחוי מעיקרא.

וכאן נוכל לחזור לדעת רב בגמ' ביומא סד, ולפיצול האפשרי שראינו במסגרת דעתו בין דחוי מעיקרא לבין נראה ונדחה. הערנו לעיל שפיצול זה דוחה לכאורה את סברת ר' מנחם זמבה. אבל לאור החלוקה בין שתי הרמות של דיחוי בבעלי חיים נוכל לסנף גם את הפיצול הזה לסברה של ר' מנחם זמבה.

ביארנו, במסגרת דעת רב, מדוע ברמה העקרונית אין דיחוי בבעלי חיים. ביאור זה התייחס לאותה רמה של דיחוי בקדשים, שלשם יצירתה נחוצה קדושת קרבן שאינה קיימת בבעלי חיים. אף על פי כן יתכן שרב יודה בנראה ונדחה שיש דיחוי בבעלי חיים כפי שעולה בגמ' ביומא, משום שאותו פן של דיחוי ברמה של מצווה קיים גם בבעלי חיים, גם לשיטתו של ר' מנחם זמבה.

ד. גורמים שונים בדין דיחוי

עסקנו בהשוואה בין דיחוי בקדשים לדיחוי במצוות, מתוך מגמה לשלב את הסברה של ר' מנחם זמבה בדעת הסבורים שאין דיחוי בבעלי חיים, עם פיצול שעולה בגמ' בין נראה ונדחה לבין דחוי מעיקרא. יצרנו בדעת רב מעמד חלקי של דיחוי שיחול רק בנראה ונדחה.

מעמד דומה בא לידי ביטוי בדברי התוס' ביחס לדעת ר' שמעון בנוגע לחלוקה אחרת הקשורה לדיני דיחוי. ר' שמעון, בדומה לרב, סובר ברמה העקרונית שאין דיחוי בבעלי חיים. אף על פי כן מקשים התוס' בזבחים יב: על ההשוואה שעורכת הגמ' בכריתות כח. בין המקרה של שני שעירים למקרה של המפריש נקבה לפסחו.

לטענת התוס' לא ניתן לדייק מתוך המקרה של שני שעירים מהי דעת ר' שמעון ביחס לדיחוי בבעלי חיים. אמנם ר' שמעון מכשיר את השעיר הדחוי, אבל יתכן שהוא עושה כך רק משום שאין בשעיר כזה דיחוי בידיים. שמא נאמר שהמפריש נקבה לפסחו דוחה אותה אפילו לדעת ר' שמעון, שהרי שם (וגם במקרה של המפריש קן לכבשתו) מדובר בדחייה בידיים.

הנחת היסוד הגלומה בקושיית התוס' היא שאפילו במסגרת הדעה שבעלי חיים אינם נדחים, יתכן חילוק בין דחייה בידיים לדחייה ממילא. את הנחת היסוד הזו ניתן לבאר במקביל לדרך שבה הסברנו את הפיצול בין דחוי מעיקרא לנראה ונדחה במסגרת דברי רב.

דחייה בידיים אף היא דוגמה נאותה לתהליך של דיחוי. הטענה שדיחוי יחול רק כאשר היתה דחייה בידיים ולא כאשר היתה דחייה ממילא, מאמצת את ההבנה של דיחוי כתהליך ודוחה את ההבנה של דיחוי כמציאות. לפיכך, רק כאשר יש תהליך של דחייה בידיים נוצר דיחוי.

לפיכך ניתן להבין, במסגרת דעת ר' שמעון, שאמנם ברמה העקרונית אין דיחוי בבעלי חיים. שהרי אין בהם קדושת קרבן ועל כן הם לא שייכים למאגר החפצים שעשויים להידחות. אלא שכל זה נכון אם דנים בדיחוי של בעלי חיים על רקע הרמה של דיחוי בקדשים.

אם דנים בדיחוי של מצוות על רקע מצוות ההקרבה, ניתן להסתפק ברמה של קדושת הגוף על מנת לשלב בעלי חיים במאגר הנדחים. אמנם, אם רוצים לבנות על דיחוי של מצוות יש לעסוק בדיחוי כההליך. המסקנה המתבקשת היא שדיחוי כזה יחול רק במצב של דחייה בידיים, ולא במצב של דחייה ממילא. זהו אם כן מה שעומד ברקע הנחת היסוד של קושיית התוס'⁸.

התוס' בקושייתם מניחים כמובן שהמפריש נקבה לפסחו זוהי דחייה בידיים. על בסיס הנחה זו תוקפים התוס' את ההשוואה שעורכת הגמ' בין המקרים השונים סביב דעת ר' שמעון. התוס' ישנים משתמש בה למגמה דומה :

”הא דתנן במי שהיה טמא המפריש נקבה לפסחו תרעה, דדחוי הוא, אתיא שפיר אפילו אליבא דרב דהכא, דהיינו משום דדחייה בידיים, וכן פי רש"י שם בפסחים גבי מתני' דהפסח שנמצא קודם שחיטה ירעה לפי שנראה ונדחה הוי נמי דחייה בידיים כששחט האחד והניח את זה”

(יומא סד: תוס' ישנים ד"ה רב)

לפי התוס' ישנים, יוכל רב הסבור שבעלי חיים אינם נדחים, לקבל את המשנה בפסחים כפשוטה. הוא יוכל לומר שדווקא כאשר עוסקים בדחייה ממילא כפי שיש בסוגייה ביומא, דווקא אז אין בעלי חיים נדחים. אבל במשנה בפסחים מדובר על דחייה בידיים, ושם אף הוא מודה שבעלי חיים נדחים. כאמור, פיצול זה מוסבר על רקע סברת ר' מנחם זמבה. אמנם, התוס' ישנים רוצים להיתלות ברש"י בפסחים, אם כי תלות זו גוררת הרחבה מסויימת של הגדרת הגורם 'דחייה בידיים', וכלל לא ברור שזהו הכיוון של רש"י.

8 יש להעיר שהסבר זה מגבה אך ורק את שלב הקושייה שבתוס'. בגמ' בכריתות כח. יש השוואה בין המפריש נקבה לפסחו לבין שני שעירי יום הכיפורים, כלומר מהגמ' משמע שאין לחלק בדעת ר' שמעון בין דחייה בידיים לדחייה ממילא. לעיל ציינו שניתן לנצל את סברת ר' מנחם זמבה על מנת להשיב על קושיית התוס'. זאת על פי ההבנה הראשונית שלנו שאינה מחלקת בין דיחוי של קדשים לדיחוי של מצוות ביחס לבעלי חיים. בשלב זה אנו מנסים להעזר בסברת ר' מנחם זמבה כדי להבין את שלב הקושייה בתוס', על פי הניסוח המחודש שלה שמפצל בין רבדים שונים בדיחוי של בעלי חיים.

התוס' ישנים מפנים לרש"י על המשנה בפסחים צו:, אבל בגמ' בדף צח. גופא דוחה רש"י את האפשרות לחלק חילוק דומה בדעת ר' שמעון :

"... ודלא כר"ש דאמר בעלי חיים אין נדחין בפי' שני שעירי..."

(פסחים צח. רש"י ד"ה שמע)

רש"י מעיר שמשנת המפריש נקבה לפסחו עומדת בהכרח בניגוד לדעת ר' שמעון. הוא לא מעלה את האפשרות שר' שמעון יחלק בין דחייה בידיים לבין דחייה ממילא ביחס לבעלי חיים⁹.

יש לעיין גם ברש"י בפסחים צו:, אליו מפנה התוס' ישנים. רש"י מתייחס למשנה הדנה בפסח ותמורתו :

"א"ר יהושע - שמעתי שתמורת פסח קריבה ותמורת פסח אינה קריבה, ואין לי לפרש.

א"ר עקיבא אני אפרש - הפסח שנמצא קודם שחיטת הפסח ירעה עד שיסתאב וימכר

ויביא בדמיו שלמים וכן תמורתו, אחר שחיטת הפסח קרב שלמים וכן תמורתו"

(פסחים צו:)

רש"י מסביר מדוע אם מוצאים את הקרבן לפני שחיטת הפסח אין מקריבים אותו ואת תמורתו אלא את דמיהם :

"הפסח. שאבד והפריש אחר תחתיו ונמצא הראשון קודם שחיטת השני, דהיה עומד

לפנינו בשעת שחיטה, הרי קבעתו שעת שחיטה בשם פסח וזה שלא הקריבו דחהו

9 לכאורה, היה התוס' ישנים מודע לרש"י זה, ואף על פי כן הוא תולה בו את הפיצול בין דחייה בידיים לדחייה ממילא. שהרי התוס' ישנים דן בדעת רב, ולא בדעת ר' שמעון. לדעת ר' שמעון אכן לא ניתן להעלות פיצול כזה, שהרי ר' שמעון קובע מפורשות שהמפריש נקבה לפסחו אינו יוצר דיחוי ובנה יכול להיות מוקרב גופו כפסח. גם רש"י, כאשר הוא מבאר בדף צח. שמשנת המפריש נקבה אינה לדעת ר' שמעון, לא בא לקבוע כללים סברתיים ביחס לדחייה בידיים ויישומה בבעלי חיים. רש"י מעיר, עובדתית, שמשנה זו אינה הולמת את דעת ר' שמעון, כפי שמפורש הדבר בכריתות כח. .

כוונת התוס' ישנים היא שחרף העובדה שמשנת המפריש נקבה לפסחו אינה כר' שמעון, אין הכרח לראות בה ניגוד לדעת רב. מגמתו ברורה, שהרי ר' שמעון כתנא יכול לחלוק על המשנה ואילו לרב עדיף להתיישר לפי סתם משנה. אשר על כן מעיר התוס' ישנים שאולי ר' שמעון קיצוני ולדעתו אין דיחוי בבעלי חיים אפילו בדחייה בידיים, אבל בדעת רב עשוי להתקיים הפיצול בין דחייה בידיים לדחייה ממילא. את האפשרות הזו תומך התוס' ישנים דווקא מרש"י בפסחים צו: משום שרש"י זה אינו עוסק בדעת ר' שמעון. דווקא הרושם השונה המתקבל מרש"י בפסחים צו: לעומת דבריו בפסחים צח. מחזק את האפשרות שאין לראות את ר' שמעון ואת רב בעין אחת.

בידים לא יקרב עוד הוא עצמו שלמים, דאין זה מותר הפסח אלא פסח דחוי"
(פסחים צו: רש"י ד"ה הפסח)

לפי רש"י כפי שהבין התוס' ישנים, עצם הבחירה להקריב את אחד הקרבנות בצורה חיובית, מהווה דיחוי בידיים ביחס לקרבן השני. בזאת חלוקה המשנה בפסחים צו: מהמשנה ביומא סב. שם אחד השעירים מת ולא דוחים את ההקרבה בידיים אלא היא נדחית ממילא.

אם מקבלים את ההרחבה הזו למושג של 'דחייה בידיים', ניתן כמובן לפרש את המשנה בדף צז: צח. כדחייה בידיים. על בסיס זה אפשר לטעון שרב סובר ברמה העקרונית שאין בעלי חיים נדחים, ואף על פי כן כאשר מדובר בדחייה בידיים הוא מסכים שבעלי חיים נדחים.

אמנם, יש לבחון היטב את כוונת רש"י בפסחים צו:, וניתן להבין שהוא כלל לא רומז לסוגיות של דיחוי. רש"י מתייחס להלכה הקובעת שמותר הפסח קרב שלמים. חרף זאת, נאמר במשנה שאם פסח הולך לאיבוד ומוצאים אותו קודם הפסח, לא מקריבים אותו שלמים אלא רק את דמיו.

רש"י מבאר זאת על רקע ההנחה שלו שפסח כזה אינו מוגדר כ'מותר הפסח' כלל וכלל. לו היתה הגדרתו מותר הפסח, היינו מקריבים אותו שלמים, אבל פסח כזה מוגדר באופן שונה. לדעת רש"י, פסח כזה נחשב ל'פסח דחוי'. הגדרה זו של 'פסח דחוי' היא הגדרה לשונית של רש"י, ואין הכרח לקשור אותה למושגים של דיחוי בבעלי חיים.

לפיכך, גם כאשר רש"י מדגיש שהקרבת אחד הקרבנות דחתה את השני בידיים, אין הכוונה למושג 'דיחוי בידיים' הלקוח מדיני דיחוי בבעלי חיים. הכוונה היא לכך שפסח זה נופל בין הכסאות, ולא ניתן להגדירו בשום קטגוריה. מצד אחד, הוא כבר לא יכול להיות מוקרב כפסח, ומצד שני אין לו הגדרה של מותר הפסח אלא של פסח דחוי ועל כן אי אפשר להקריבו גופו לשלמים¹⁰.

אם נקבל את הדיוק של התוס' ישנים, נתייצב מול הרחבה משמעותית במושג של דחייה בידיים. בסוגייה בזבחים יב: מופיע המושג הזה ביחס לאדם שהפריש קרבן והמיר את דתו. אמנם דיחוי כזה הוא דיחוי ברמה נמוכה יותר, היות שמדובר בדיחוי אגבי שאינו מוסב על הבהמה עצמה אלא על בעליה.

10 עיין ברש"י בפסחים צח. ד"ה שמע, שמפנה בדבריו למשנה בדף צו: ולדין שממנו מדייק התוס' ישנים.

המציאות של דחייה היא אמנם מציאות שנוצרת בידיים, אבל אין זו דחייה ישירה. אמנם ניתן להבין שדין הגמ' מבוסס על ההלכה של זבח רשעים תועבה¹¹, והלכה זו עשויה להתפרש כדין בגוף הבהמה¹².

מדברי התוס' ישנים נצטרך להסיק, במקביל למשנה בפסחים צח., שגם המקרה של מטמא מקדש עשיר המפריש קן לכבשתו מוגדר כדיחוי בידיים. מטמא מקדש עשיר מתחייב בכבשה, בניגוד למטמא מקדש עני שמביא קן. לפיכך, אם מטמא מקדש עשיר מפריש קן אנו מגדירים את הקן כדיחוי, ועל פי הקו המוצע נסיק שזה דיחוי בידיים. זאת בודאי בניגוד לדעת התוס' שראינו לעיל.

עסקנו עד כה בשני משתנים עיקריים. האחד הוא ההבדל בין נראה ונדחה לבין דיחוי מעיקרא, שנידון בגמ' עצמה. השני הוא הגורם של דחייה בידיים, אותו מעלה הגמ' בזבחים יב: והראשונים מרחיבים בו את הדיבור. לגבי המשתנים הללו יישמנו מודלים שונים של חלוקה, מהם מודלים כלליים ומהם מודלים ספציפיים הקשורים לדיחוי בבעלי חיים בפרט.

משתנה נוסף שניתן ליישם בו את החלוקות הללו הוא 'בידו'. אף זה משתנה שעולה בהקשר כללי של דיני דיחוי, אבל אפשר לשבץ אותו במודל המקומי של דיחוי בבעלי חיים כפי שבנינו אותו על פי סברת ר' מנחם זמבה. עצם הקביעה שדבר שהוא בידו אינו נחשב לדיחוי, מופיעה בזבחים לד: כגורם מבודד. מדובר בקדשים (ולא בבעלי חיים), במצב של נראה ונדחה, כאשר הגורם היחיד שיכול להפקיע מהגדרת דיחוי הוא הגורם של בידו :

"... מאן שמענת ליה דאית ליה דחויין? רבי יהודה - דתנן זעוד אמר רבי יהודה - נשפך הדם ימות המשתלח, מת המשתלח ישפך הדם' ושמעינן ליה דאמר כל שבידו לא היו דיחוי..."

(זבחים לד:)

מסגרת הדיון באותה סוגייה היא המשנה בזבחים לא:-לב., בה מפורטים פסולים שונים שניתנים לתיקון. למשל, אם דם נשפך מן הכלי על הרצפה, ניתן לאסוף אותו והוא כשר לזריקה.

הגמ' מנסה לברר מדוע לא נפסול את הדם על רקע דיני דיחוי. אפשרות אחת שמועלה בגמ' היא ההעמדה כשיטת חנן המצרי שאינו גורס דיני דיחוי. לחילופין, ניתן

11 עיין בהקשר זה בסנהדרין מז. ובתוס' ד"ה הואיל.

12 עיין בהבנת דין זה בשיעור מספר 10, העוסק גם באופי ההלכה של 'זבח רשעים תועבה'.

להעמיד כר' יהודה שמקבל את המושגים העקרוניים של דיחוי אך דוחה את יישומם במצבים של בידו.

מהסוגייה עולה שניתן ליישם את הסיוג של בידו גם בקדשים, ואפילו בקרבן ממש ולא רק בבעלי חיים. אמנם, בצורה מובהקת עולה הגורם הזה ביחס לדיחוי במצוות, והתוס' אף מחלקים בהקשר של בידו בין קדשים למצוות. כך למשל בתוס' בפסחים צח. שראינו לעיל, בתירוצם השני. כזכור, הגמ' מסיקה ביחס למפריש נקבה לפסחו שדחוי מעיקרא הוא דחוי. התוס' מקשים מלולב, בו הסקנו שדחוי מעיקרא לא הוא דחוי, ומעלים אפשרות לחלק בין קדשים למצוות. לאחר מכן מציעים התוס' תירוץ נוסף :

"... ועוד, דשאני התם - דמעיקרא אפשר למעוטי בתקנתא, ולא דחוי גמור הוא... " (פסחים צח. תוס' ד"ה שמע)

באופן דומה מחלקים התוס' בסוכה לג. על פי הגורם של בידו. אמנם, בסוכה לג. מקשים התוס' על חילוק זה מכוח הסוגייה בזבחים נט. שדנה במקרה של נפגם המזבח. מסוגייה זו משמע שאף הגורם של בידו אינו מועיל :

"... דשאני התם - דבידו ללקט, ואפי' בקדשים מכשירין מה"ט במסכת זבחים... ומיהו לא לגמרי דמי להאי דינא... עוד אמר בזבחים פרק קדשי קדשים 'כל הקדשים שנשחטו עד שלא נפגם המזבח ואח"כ נפגם המזבח פסוליך דהואיל ונדחה ידחה אע"פ שבידו לתקן! וצריך לחלק בדברים... "

(סוכה לג. תוס' ד"ה נקטם)

מצד אחד מראים התוס' (כפי שעולה מזבחים לד:) שהגורם של בידו מועיל להפקעת דין דיחוי, ואפילו בקדשים. מצד שני, מצביעים התוס' על הסוגייה בזבחים נט. ממנה עולה שבידו אינו מועיל להפקעת דין דיחוי. התוס' מקשים גם מהסוגייה שלנו בדף יב:, ביחס למקרה של הפריש קרבן והמיר דת. גם מקרה זה מוגדר כדיחוי ש'בידו לתקנו', שהרי בידו לחזור בתשובה, ואף על פי כן נחשב הקרבן לדחוי. התוס' בסוכה לא מבארים מהו החילוק הדרוש, אבל לכאורה מדובר בחילוק שחורז את הסוגיות העוסקות בגורם של בידו, לאו דווקא בהקשר של דיני דיחוי. למעשה, זהו חילוק שעולה בהלכות רבות הקשורות לבחינת מצב עכשווי לאור עתיד מסויים הצפוי לו.

כאשר מדברים על דינים מהסוג של 'כל העומד להשרף כשרוף דמי', או דינים מהסוג של בידו, ניתן לדבר על שני מושגים :

מושג אחד - קיימת תופעה מסויימת, אבל מכיון שהיא הפיכה ועשויה להשתנות בעתיד, ניתן כבר עכשיו להתחשב ברמה ההלכתית בגורמים השייכים לעתיד.

מושג שני - תופעה מסויימת נמצאת על מסלול כלשהו, כך שלא מביטים על עמדתה העכשווית. אנו אומרים שתופעה מסויימת כלל לא קיימת מכוח העתיד הצפוי לה, ולא רק שהיא הפיכה.

כך ניתן לומר שבסוגיית זבחים לד: לא רואים את המצב של הדם כמצב של פסול. אמנם כרגע הדם נמצא בכלי חול, אבל אין צורך במהלך גאוני כדי להחזיר אותו לכלי שרת. לפיכך, בגין ה'בידו' לא רואים את הדם כדחוי כלל וכלל. לעומת זאת, פגימת מזבח היא תקלה. אמנם בידינו לתקן את התקלה, אבל לא ניתן לומר שהקרבת ראוי להקרבה ברגע זה.

יסודות אלו עולים כבר בדברי התוס' ביומא, אמנם בהקשר שונה מההקשר של בידו. כזכור, התוס' מצביעים על משבצת של עיכוב בהקרבה שאינו נחשב דיחוי כלל. התוס' אף מציינים משתנים שניתן לקבוע בעזרתם האם מדובר בעיכוב או בדיחוי ממשי :

"... וייל - כיון שאינו מחוסר מעשה בגופו לא חשיב נדחה, ועוד דלילה לא חזיא להקרבת שום קרבנות..."

(יומא סד. תוס' ד"ה התם)

באופן דומה, כאשר דנים ביכולת ההפקעה של בידו, ניתן לשלב את הקריטריונים הללו. למשל, אפשר לטעון שכאשר ה'בידו' אינו מחוסר מעשה בגופו של הקרבן, לא נגדיר את הדבר כדיחוי. במקביל, אם מדובר בבידו הקשור לפגם כללי בכל מערכת ההקרבה, נאמר שאין זה דיחוי אלא עיכוב גרידא, כפי שמוגדרת חוסר האפשרות להקריב קרבנות בלילה לפי התוס'¹³. לעומת זאת, אם ה'בידו' מחוסר מעשה, והפגם הוא בגוף הקרבן עצמו, הרי שנאלץ להגדיר את המקרה כדיחוי ממש.

אמנם, הפרט של 'נפגם המזבח' שמוגדר כדיחוי לפי הגמ' בזבחים נט., סותר את שני הקריטריונים הללו. אבל החלוקה המרכזית בין שני המושגים של 'בידו' ברורה, חרף העובדה שפרטי ההגדרות טעונים ביאור מול הסוגיות.

התוס' שילבו את הגורם של 'בידו' בחילוקים נוספים שמוכרים לנו. למשל, מהתוס' משמע שהתועלת של בידו תלויה בחלוקה בין נראה ונדחה לבין נדחה מעיקרו. מסברה צרופה, חילוק זה הגיוני ביותר על רקע הבנת מהותו של ה'בידו'. כפי

13 עיין בתוס' בזבחים לד: ד"ה כל. הם משלבים גורם נוסף בהגדרת ה'בידו'. מדובר בגורם של 'דעתו לחזור' שמאפיין את מידת הטבעיות המתבקשת במסלול העתידי.

שביארנו, עיקר החילוק בין נראה ונדחה לבין נדחה מעיקרו נעוץ בשאלת הבנת הדיחוי כהליך או כמציאות.

כפי שהסברנו לעיל, מי שמבין את הדיחוי כמציאות מרבה גם דחוי מעיקרו למעגל הדחויים. מי שמבין את הדיחוי כהליך, ממעט דחוי מעיקרו משום שאין בדחוי מעיקרו תהליך של דחייה אלא רק מציאות של דחייה. ממילא, רק במצב של נראה ונדחה שבו היה תהליך של דחייה, נגדיר את הנידון כדחוי.

בבואנו לשלב את הגורם של בידו, ניתן לשאול האם הוא משפיע על המציאות או על התהליך. וכאן לכאורה יש להבין שהמוקד של ה'בידו' הוא בהגדרת המציאות. אם היה תהליך של דחייה אלא שבידינו לתקנו, לא הועיל ה'בידו' מאומה. אמנם ניתן לומר בזכות ה'בידו' שהחפץ אינו דחוי, על סמך עתידו המתבקש. אבל לכאורה הוא עבר תהליך של דחייה, חרף העובדה שנוח לו לצאת מתוך התהליך הזה.

לעומת זאת, אם כל כוח ההפקעה של הדיחוי נעוץ בכך שאנו מגדירים כרגע מציאות מסוימת כמציאות דחוייה, ניתן לומר שכאשר בידו לתקן את המציאות אין לפנינו מציאות דחוייה.

על רקע חלוקה זו סביר להניח שה'בידו' יועיל דווקא למקרים של דחוי מעיקרא. במקרים כאלו, היות שהדיחוי נשען על מציאות דחוייה, אפשר לשנות את הגדרתה על ידי ה'בידו'. אבל, במקרים של נראה ונדחה, היות שהדיחוי נשען על תהליך של דיחוי, אין בכוח ה'בידו' להועיל.

בנקודה זו ניתן לפצל גם בין קדשים למצוות. בתוס' בפסחים צח. שמעמתיים את הדיחוי במפריש נקבה לפסחו עם הסוגיות בסוכה, מופיעה גם החלוקה בין קדשים למצוות וגם החלוקה בין בידו לשאינו בידו. אמנם, התוס' מעלה זאת בשני תירוצים כחילוקים נפרדים זה מזה. אבל מדברי התוס' בסוכה ניתן גם להבין שהם מכוונים בחילוק שהם רומזים אליו לאפשרות זו.

משמעות הפיצול היא שנפעיל את הגורם של בידו כגורם מפקיע (לפחות בדחוי מעיקרא) רק במצוות ולא בקדשים. אמנם, בגמ' עולה בצורה מפורשת (בשלב מסויים בסוגייה) אפשרות של התחשבות בדחוי מעיקרא שהוא בידו בקדשים :

”... ור' יוחנן סבר יבעלי חיים נידחין. מיתיבי - כל הקדשים שהיו עד שלא נבנה המזבח ואח"כ נבנה המזבח פסולין. נבנה? דחויין מעיקרא ניהו...”

(זבחים נט.)

הגמ' דוחה את הקושייה מהמקרה של נבנה המזבח. הטעם הוא בכך שקדשים שהיו עד שלא נבנה המזבח מוגדרים כדחויים מעיקרא. זאת חרף העובדה שמדובר

בקדשים, ובגורם של בידו. האם יש להסיק מכאן שאין לחלק בין קדשים למצוות כאשר עוסקים בגורם של בידו ובשילובו בדחוי מעיקרא? לא בהכרח.

ניתן להוסיף משתנים שעולים בראשונים ביחס לסוגייה של נפגם המזבח, למשל החילוק בין דיחוי בגוף הבהמה ובין דיחוי שקשור למערכת בכללותה, ולומר שרק במקרים כאלו יש תועלת בגורם של בידו בקדשים. לחילופין, ניתן לומר שיש משמעות לעובדה שמדובר בסוגייה הדנה בבעלי חיים.

אפשרות זו מחזירה אותנו לחלוקות המרכזיות עליהן דיברנו. הארכנו לבאר את היחוד האפשרי של בעלי חיים במסגרת הדיון בדיחוי, על רקע סברת ר' מנחם זמבה. עסקנו לאורך הדרך בשיטתו של רב, במגמה לבאר מדוע הוא טוען שבעלי חיים אינם נדחים. אבל אפשר, במקביל, להעלות סברה דומה בדעת ר' יוחנן.

אמנם לדעת ר' יוחנן בעלי חיים נדחים, אבל ניתן לומר שרמת הדיחוי בבעלי חיים שונה מרמת הדיחוי בשחוטין. הבדל זה משתקף כאשר קיימים יסודות שונים העשויים להפקיע את הדיחוי. מתוך הסוגיות ברור בעליל שלחלוקה בין דחוי מעיקרא לנראה ונדחה אין השפעה על בעלי חיים לעומת שחוטין. שהרי ר' יוחנן קובע ביחס לבעלי חיים שיש דיחוי אפילו בדחוי מעיקרא (באותו מקרה של הגמ' בקידושין ז-ז: הדנה במקדיש בהמת שותפין).

אבל את שילוב הגורמים שהוספנו לגורם של בידו ניתן ליישם כחילוק בין בעלי חיים לשחוטין, גם בדעת ר' יוחנן. אשר על כן, נוכל לומר שבידו בדחוי מעיקרא מועיל אף בקדשים, בתנאי שמוקד הדיון הוא בעלי חיים כפי שיש בזבחים נט., ולא שחוטין. בשולי הדברים יש לציין שהמקרה של נפגם המזבח מערים קשיים על רוב החלוקות שעולות בדברי התוס' בסוגיות השונות. התוס' נוטים להשוות את המקרה של נפגם המזבח למצב של מחוסר זמן. אמנם, יש לתת את הדעת על ההשוואות הללו, בעיקר לאור הבדיקה אם מדובר בפסולים שקשורים למערכת או שמא יש לפנינו חלות של פסול בקרבן עצמו.

ה. פסיקת הרמב"ם

ככלל, מאמץ הרמב"ם בפסיקתו את דעת רב, והוא קובע שבעלי חיים אינם נדחים. כך למשל בהלכות פסולי המוקדשין:

"כל הזבחים שנתערב בהן אחת מחטאות המתות או שור הנסקל - אפילו אחד ברבוא כולן ימותו, לפי שבעלי חיים חשובין הן ואינן בטלין. ואם הקריב - הורצה, שאין בעלי חיים נדחין"

(ורמב"ם הלכות פסולי המוקדשין ו/א)

הרמב"ם מתייחס לסוגייה בזבחים עג: שלא הזכרנו, ויש לתת את הדעת על עצם המושג של דיחוי כפי שהוא נידון שם. הגמ' עוסקת שם בתערובת של ראויים להקרבה עם כאלה שאינם, ומכיון שבמצבים מסויימים לא ניתן להקריב את כל התערובת, מוגדרים הראויים להקרבה כדחויים.

יש לציין שיש כאן חידוש מסויים בהגדרת המושג דיחוי. בסך הכל, גם בתוך התערובת אין הבהמות הראויות דחויים. מבחינה מעשית, אין לנו כמקריבים יכולת לזהות את הבהמות הראויות להקרבה, אבל אליבא דאמת הן ראויות להקרבה גם בהיותן חלק מן התערובת.

מכל מקום, הגמ' מגדירה את הדבר כדחוי, ועל רקע זה נפסק ברמב"ם שאין בעלי חיים נדחים. באופן דומה ניתן להבין מפסק הרמב"ם בהלכות עבודת יום הכיפורים שאין בעלי חיים נדחים :

"מת אחד מהן - אם עד שלא הגריל מת, יקח זוג לשני. ואם משהגריל מת, יביא שנים ויגריל עליהן כתחילה ורואה איזה הוא שמת. אם היה של שם אומר זה שעלה עליו הגורל לשם יתקיים תחתיו. ואם היה המת של עזאזל יאמר זה שעלה עליו הגורל לעזאזל יתקיים תחתיו. והשני מן השנים שהגריל עליהן בסוף ירעה..."

(ורמב"ם הלכות עבודת יום הכפורים ה/טו)

הרמב"ם אמנם אינו מאזכר פה מפורשות את הביטוי 'אין בעלי חיים נדחים', אבל מפסיקתו עולה כך. שהרי פוסק שהשה השני מן השנים שהגריל עליהן בסוף ירעה עד שיסתאב, כלומר הנותר מן הזוג הראשון אינו נדחה.

אלא שיש שני מקומות ברמב"ם שמתוכם עולה סיוג מסויים לפסיקה ברורה זו. ראשית, בהלכות קרבן פסח :

"המפריש נקבה לפסחו או זכר בן שתי שנים - ירעה עד שיפול בו מום, וימכר, ויביא בדמיו פסח, ואם לא נפל בה מום עד שהקריב פסחו יביא בדמיו שלמים"

(ורמב"ם הלכות קרבן פסח ד/ד)

מדוע פוסק הרמב"ם שהקרבן קרב לדמיו? הרי אם אין בעלי חיים נדחים, נוכל להקריב את גוף הקרבן עצמו. קושייה זו עולה בדברי הלחם משנה על אתר, והוא נשאר בצריך עיון.

מסברה היה ניתן לומר שהבעיה במפריש נקבה לפסחו היא מעבר לדיחוי. נקבה איננה פסח דחוי שיש לדון בו במסגרת הרגילה. נקבה היא לא פסח כלל (בדומה להבנה שהעלינו בפסחים צו: בדעת רש"י). אבל הגמ' תולה את הדיון במפריש נקבה לפסחו בדיני דיחוי, ועל כן גם אם סברה זו אפשרית נראה לכאורה שדברי הרמב"ם קשים מגמרא.

סיוג נוסף לקביעה הכוללנית שאין דיחוי בבעלי חיים עולה בפסיקת הרמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות :

"בהמת השותפין שהקדיש אחד מהן חציה שלו, וחזר ולקח החצי האחר והקדישו - הרי זו קדשה וקריבה. אע"פ שמתחילתה דחוייה היתה כשהקדיש חציה, אין הדחוי מעיקרו דחוי, ואע"פ שהוא קדושת דמים הואיל והיא בעלי חיים אין בעלי חיים נדחים..."
(רמב"ם הלכות מעשה הקרבנות טו/ד)

הרמב"ם אמנם פוסק נגד ר' יוחנן, והוא מפרש שאין בעלי חיים נדחים. אבל היינו מצפים לנימוק זה גרידא, ומהרמב"ם משתמע שהפסיקה קשורה לעובדה שמדובר כאן בדחוי מעיקרו.

אפשרות זו כשלעצמה הגיונית מסברה, והעלינו במהלך השיעור סברה דומה. אלא שלגבי רצף פסיקות הרמב"ם היא בעייתית. שהרי בהלכות פסולי המוקדשין ובהלכות עבודת יום הכיפורים אין הרמב"ם מתנה את חוסר הדיחוי בבעלי חיים בגורם של דיחוי מעיקרא.

ניתן לומר שברמה העקרונית פוסק הרמב"ם שאין בעלי חיים נדחים דווקא בדיחוי מעיקרא, אבל במצבים מיוחדים הוא פוסק זאת גם בנראה ונדחה. המקרה של הלכות פסולי המוקדשין מיוחד מכוח העובדה שלמעשה החפצא של הבהמה לא נדחה (מדובר רק בדחייה של תערובת). המקרה של שני שעירי יום הכיפורים אף הוא אינו דחייה ממשית בגוף הבהמה אלא במערכת בכללותה.

יש להעיר, שניתן לעקוף את עצם הבעיה על ידי קריאה שונה מעט של דברי הרמב"ם. על פי הקריאה המקובלת, הרמב"ם משלב את היסוד של דחוי מעיקרו כיסוד מגביל בפסיקה שאין בעלי חיים נדחים. אבל ניתן לראות במילים אלו תיאור של המקרה בלבד, ולא קביעה הלכתית. הרמב"ם עוסק באותו מקרה בבהמה שהיתה דחוי מעיקרא, והוא קובע שאין הבהמה הזו נדחית (אין ה'דחוי מעיקרו הזה דחוי) משום שבעלי חיים אינם נדחים אף פעם.